

3. Кормич А. І. Історія вчень про державу і право: Навч. посібник. К.: Правова єдність, 2009. 312 с.
4. Петражицкий, Л. И. Теория права и государства в связи с теорией нравственности в 2 ч. Часть 2. Москва: Издательство Юрайт, 2019. 343 с.
5. Атоян О. М. *Ідея інтуїтивного права в концепції Л. Петражицького*. Юридичний вісник. 2010. № 2(15). С. 8-11.
6. Прокопов Д. Є. Психологічна теорія права в контексті проблеми співвідношення інтуїтивного та позитивного права (Л. Петражицький). Держава і право. Юридичні і політичні науки. Вип.35. К.: Ін-т держави і права НАН України, 2007. С.186-194.
7. Демиденко Г. Г. Історія вчень про право і державу: Навчальний посібник / Харків: Консум, 2004. 432 с.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-359-3-5>

ЗАСТОСУВАННЯ АНАЛОГІЇ ПРАВА В ГОСПОДАРСЬКОМУ СУДОЧИНСТВІ – ШЛЯХ ДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВОВОЇ ВИЗНАЧЕНОСТІ

Капцова Тетяна Петрівна

аспірантка

*Науково-дослідного інституту приватного права і підприємництва
імені академіка Ф. Г. Бурчака*

*Національної академії правових наук України
м. Київ, Україна*

Основою для побудови цілісної взаємоузгодженої системи права в Україні є принцип верховенства права, що закріплений в Конституції України та Європейській конвенції прав людини. Одним із елементів верховенства права є принцип правової визначеності, у якому стверджується, що обмеження основних прав людини та громадянина і втілення цих обмежень на практиці допустиме лише за умови забезпечення передбачуваності застосування правових норм, встановлюваних такими обмеженнями [1].

«Визначеність» та «невизначеність» відомі як філософські категорії та неодноразово входили до предмету дослідження у сфері теорії права. Вимога визначеності – це одна із найсуттєвіших вимог, що пред'являються людиною до права. Її важливість досить давно усвідомлюється європейською культурою. Поки що повільно, але поступово правова

визначеність проявляється і в українській національній системі права [2]. Правова визначеність є одним із найважливіших та фундаментальних елементів принципу верховенства права. Сьогодні забезпеченню правової визначеності сприяє усвідомлене суддями прагнення до єдності судової практики досягненню якої сприяє наявність таких процесуальних механізмів: передача справи на розгляд Великої Палати Верховного суду України у разі необхідності відступу від висновку щодо застосування норми права у подібних правовідносинах, викладеного в раніше ухваленому рішенні Великої Палати або якщо справа містить виключну правову проблему і така передача необхідна для забезпечення розвитку права та формування єдиної правозастосовної практики; передача справи на розгляд об'єднаної палати касаційного суду та ін [3].

Саме реальна реалізація принципу правової визначеності – це головний чинник, що сприятиме формуванню довіри суспільства до судової влади та позитивного іміджу судових інституцій [3].

Разом з тим, невизначеність у праві крім своєї негативної сторони, має і позитивну сторону, її також слід розглядати як відому якість, властивість права. Незважаючи на досить високий рівень регламентації процесуальних правовідносин, зумовлених вимогами процесуальної форми, їх різноманітність детермінує наявність в нормах процесуальних галузей права невизначених, як правило, оціночних понять і категорій [2, с. 21–23]. Крім того, у чинному українському законодавстві є численні прогалини та суперечності, окремі положення та навіть правові акти допускають різне тлумачення тих чи інших господарських відносин, що веде до виникнення численних дефектів у правозастосовній діяльності, порушення прав і законних інтересів громадян і суб'єктів господарювання. У таких умовах першорядного значення набуває здатність правової системи за допомогою наявних в ній інструментів адаптуватися до ситуацій, що вимагають оперативного вирішення правових конфліктів у разі виявлення прогалин у правовому регулюванні суспільних відносин. У правовій системі України таким «інструментом» є аналогія права і аналогія закону. Інститут аналогії покликаний забезпечити можливість прийняття рішення правозастосовними органами, зокрема господарським судом, за наявності прогалин у праві та сприяти повноцінному виконанню правом своїх завдань і функцій.

Прогалини в праві є дефектами у зовнішньому вияві державної волі та/або її оформленні (в неповному або недостатньому використанні засобів юридичної техніки) за наявності прогалин і суперечностей в чинному законодавстві і праві [4, с. 24]. У загальному розумінні прогалина являє собою «пусте», «незаповнене місце», «пропуск»; у переносному – це хиба, недогляд, недолік. При цьому хиба характеризується як невиконання належного, недогляд, як помилка з необережності, а недолік – як

недосконалість, неповнота. Традиційно актуальною для юридичної науки та практики залишається проблема подолання прогалин у законодавстві та праві, яка передбачає визначення дій суб'єкта правозастосування, що уможливають прийняття рішення в конкретній справі за відсутності відповідної норми права [5, с. 45]. Варто відзначити, що відповідно до ст. 11 ГПК України забороняється відмова у правосудді з причин неповноти, неясності, суперечливості чи відсутності законодавства, яке регулює спірні відносини, а ч. 10 ст. 11 ГПК України визначено, що, якщо спірні відносини не врегульовані законом і відсутній звичай ділового обороту, який може бути до них застосований, суд застосовує закон, що регулює подібні відносини (аналогія закону), а у разі відсутності такого – виходить із загальних засад і змісту законодавства (аналогія права). Таким чином, наявність прогалин у праві є передумовою використання аналогії закону чи аналогії права як засобу подолання правової невизначеності, що знаходиться у сфері правового регулювання, в процесі реалізації права. Отже, встановлення наявності прогалини в праві є однією з основних умов допустимості застосування юридичної аналогії [6, с. 26].

Заповнення прогалин у праві дає можливість забезпечити належний юридичний захист прав громадян, рівність учасників правових відносин, сприяє зміцненню правового статусу особи, підвищенню рівня її соціальної захищеності у відносинах з державою, дозволяє активно впливати на прогресивні тенденції в країні, розвиток нормальних суспільних відносин, забезпечує стабільність і ефективність правового регулювання, гармонійне функціонування системи права та удосконалення нормативно-правових актів.

Проблемні питання застосування права, в ході якого виявляються та виправляються недоліки правових норм і заповнюються прогалини, що характеризує особливу політико-правову цінність цього феномена, повинні досліджуватись не тільки з точки зору структурування позитивної правової реальності, але й комплексно, співвідносячи його з категорією справедливості [7, с. 19]. Реалізація справедливості завжди проголошувалася в західній традиції права як месіанський ідеал самого права.

Ідея справедливості експліцитно, явно, виразно закладена в матерію Господарського кодексу України. Незважаючи на відсутність у ГК України як стрижневому акті господарського законодавства норм, що визначали б засади господарського права, таке смислове навантаження виконують положення ст. 5 «Конституційні основи правопорядку у сфері господарювання», які пронизані ідеєю справедливості (зокрема стосовно визнання і дії в Україні принципу верховенства права) [8, с. 21].

Утілення в нормах господарського права ідеї справедливості – як суб'єктивної, так, і що важливіше, об'єктивної, зумовлюється сутністю відносин, які регулюються цими нормами. На протигагу суто приватним

цивільним відносинам (особистим немайновим та майновим відносинам, заснованим на юридичній рівності, вільному волевиявленні, майновій самостійності їхніх учасників відповідно до ч. 1 ст. 1 Ци-вільного кодексу України (далі ЦК України), так і суто публічно-правовим відносинам, заснованим на засадах влади-підпорядкування, об'єктом господарсько-правового регулювання є складна система правовідносин, визначених в ст. 3 ГК України [9, с. 16].

Першорядне значення в праві мають властивості нормативності і формальної визначеності, що забезпечують стабільність, стійкість правового регулювання суспільних відносин. Право покликане вирішувати довгострокові завдання – регламентувати суспільні відносини вперед, на єдиних загальних засадах. Воно не повинно своїм змістом реагувати на будь-які зміни суспільних відносин, тобто змінюватися негайно ж зі зміною суспільних відносин. Законодавець може піти і на відомі втрати, пов'язані з деяким відставанням правової форми від суспільних відносин, що швидко розвиваються, з метою досягнення стабільності та прогнозованості у розвитку правової системи. Тому динамізм права (як його специфічна властивість) полягає не стільки в можливості внесення до нього змін шляхом правотворчості, скільки в наявності внутрішніх механізмів. Право, як своєрідна динамічна система, здатне оперативно враховувати потреби суспільного розвитку, зберігаючи весь час якість стійкої, стабільної нормативно-правової системи суспільного регулювання. У право як би закладається програма на випадок можливих прогалин, передбачаються прийоми їх подолання в процесі застосування права. Простота норм Господарського та Господарського процесуального кодексів та висока кваліфікація суддів забезпечують швидкий та компетентний розгляд спорів. Водночас суспільні відносини мають динамічний характер. Тому проведення ревізії нормативно-правових актів є одним із завдань законотворчості, а також підставою для застосування судами аналогії закону та аналогії права під час застосування норм господарського законодавства.

Література:

1. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) абзацу восьмого пункту 5 частини першої статті 11 Закону України «Про міліцію» від 29 червня 2010 року № 17-рп/2010_(дата звернення: 11.11.2023).

2. Васильєв С.В. «Невизначеність» в механізмі правового регулювання процесуальних правовідносин та юридичні інструменти її усунення // Правова держава. 2021. № 42. С. 22–31.

3. Правова визначеність є одним із найважливіших елементів принципу верховенства права, переконані судді ВС. <https://supreme.court.gov.ua/supreme/pres-centr/news/1145556/> (дата звернення: 11.12.2023).
4. Шевченко Т.В. Прогалини в законодавстві, способи усунення і подолання. *Право і суспільство*. 2013. № 1. С. 24.
5. Погребняк С. Прогалини в законодавстві та засоби їх подолання. *Вісник Академії правових наук України: зб. наук. пр. Харків: Право*, 2013. № 1(72). С. 44–56.
6. Скакун О.Ф. Теорія держави і права : підручник. Харків: Консум, 2001. 656 с.
7. Шмаленя С.В. Особливості застосування аналогії права при вирішенні юридичних справ. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата наук. Запоріжжя 2008. 238 с.
8. Лавренюк Т.А. Генеза та функціональна природа принципів у господарському праві. Харків: Право, 2020. 200 с.
9. Беяневич О.А. Ідея справедливості у господарському праві. *Економіка та право*. 2022. № 3. С. 15–26. <https://doi.org/10.15407/econlaw.2022.03.015> (дата звернення: 11.12.2023).

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-359-3-6>

ПРАВО НА СВОБОДУ СОВІСТІ ЯК ЧИННИК РОЗБУДОВИ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В УКРАЇНІ

Кохтюк Вікторія Андріївна

здобувачка вищої освіти другого (магістерського) рівня

*Науковий керівник: **Макєєва Олена Миколаївна***

кандидат юридичних наук, доцент

Національного авіаційного університету

м. Київ, Україна

Громадянське суспільство є основою для розвитку суспільства та підтримки демократичних цінностей. Його важливість полягає у спроможності об'єднувати людей різних соціальних, культурних та політичних переконань навколо спільної мети – поліпшення життя держави. Громадянське суспільство виступає певною платформою для вираження різноманітних поглядів та ініціатив, що відображають потреби